

Madártani megfigyelések a Cserhátból

SOLTI Béla
Mátra Múzeum, Gyöngyös

ABSTRACT: Ornithological observations in the Cserhát Mountains. — Ornithofaunistic observations done by author during two and half a year in the territory marked out by the villages Ipolytarnóc, Nógrádszakál and Egyházasgerge (County Nógrád). On the whole 109 species are enumerated partly nistling ones, partly passing ones through our contry or wintering in it.

Az alábbi megfigyeléseim két és fél éves időszakra terjednek ki, 1972 januárjától folyamatosan. A terület, melyen a megfigyeléseket végeztem, Ipolytarnóc, Nógrádszakál és Egyházasgerge községek által közbezárt rész, amely egy nagyobb összefüggő erdőtömbből, és sok kisebb erdőfoltból áll. Utóbbiak a mezőgazdasági területeken elszórva találhatók. Ezenkívül megfigyeltem még fajokat az Ipoly öntésterületének Szécsénytől Litkéig terjedő szakaszán is. Összesen 109 faj előfordulását, illetve fészkelését sikerült bizonyítani, melyek az alábbiak:

Ardea cinera — Minden évben rendszeresen előfordul az Ipolynak Litke melletti öntésterületén. Legkorábbi észlelésem 1972 III. 26-a, legkésőbbi 1974 V. 27-e volt. Ez utóbbi késői előfordulás a közelben való költésére enged következtetni.

Nycticorax nycticorax — Az előbb említett területen figyeltem meg több példányt 1973 VII—VIII-ban a szürkületi órákban. 1974-ben csak V. 27-én láttam két darabot belőle.

Ixobrychus minutus — Szórványos fészkelő.

Botaurus stellaris — 1972 augusztusának elején kaptam egy már majdnem repülő fiókat, melyet halászok fogtak az Ipoly melletti nádasban. Már ez is bizonyítja itteni költését. Az 1973-as évben nem észleltem, 1974-ben viszont április 24-én láttam egy példányt, majd másnap megtaláltam négy tojásból álló fészkeljét egy nádcsomó tövében, a víz színe felett kb. 20 cm-re. Később is megfigyeltem egy-egy darabot belőle.

Ciconia ciconia — A környéken viszonylag sok él, melyet az Ipoly öntésterületének közelsége indokol. Rendszeres költő a falvakban. 1972-ben Litkén 2 fészék, Mihálygergén szintén 2, Ludányhalásziban 1, Mohorán 1 lakott fészék volt. 1973—74-ben Litkén már csak egy fészék maradt, a másikat leverték (a többi faluban változatlan). Ebben a fészekben a párzás április elején, a kotlás pedig a hónap közepén kezdődött meg. Egy tojást párharc közben a fészekből kilöktek, melyet azonban a madár pótolt, mert a teljes fészekalj 4 tojás volt. Megemlítendő még, hogy az öreg madarak a fiókákból

kéthetes korban egyet kidobtak, így a kirepült fiókák száma 3-ra csökkent. Ezek VII. végén hagyták el a fészket. Összel, a már csapatokba verődött madarak VIII. végén, IX. elején vonultak el.

Anser anser — 1972. III. 26-án 4 példányt láttam (keleti alfaj) a Litke melletti ártéren.

Anser albifrons, *Anser erythropus*, *Anser fabalis* — Ez a három libafaj átvonulóként fordul elő a fent említett területen. Nagy csapatokban, egymással elkeveredve vonulnak. Legtöbb közöttük a nagy lilik, utána a vetési lúd. Kis lilik csak elvétve fordul elő. A vonuló csapatok II. elejétől láthatóak, vonulásuk Ny–ÉK irányú. Legnagyobb megfigyelt csapatuk kb. 500 db-ból állott.

Anas platyrhynchos — A leggyakoribb faj az Ipoly öntésterületén, kora tavasszal (II. vége) 600–800 db-ra is felszaporodik a számuk. Ezeknek azonban csak egy kis része költ itt, a többi továbbvonul.

Anas crecca, *Anas acuta*, *Aythya ferina* — Ezek a récefajok kis példányszámban mindkét év márciusában észlelhetők voltak, elkeveredve a tőkés-récék között. A nyíl farkú récének csak a gácsérjait láttam 5–10-es csapatokban.

Spatula clypeata — 1974. IV. 24-én 4–5 példányát láttam a Litke melletti ártéren.

Pernis apivorius — 1973 VII. 26-án egy lakott fészket találtam Egyházasgergétől 3–4 km-re zárt erdőben cserfán, kb. 10 m magasan. A fészekben két fióka volt, egy a világos, egy a sötét színváltozatból, melyek VIII. 6–10-e között repültek ki. 1974-ben (június) csak öreg példányát láttam, fészket nem találtam meg.

Accipiter gentilis — Nem túl gyakran, de rendszeresen látható az erdős részek közelében. Évente 2–3 pár költ a vizsgált területen, fészkeit azonban sokszor kiszedik. Az ipolytarnóci természetvédelmi területen is fészkel.

Accipiter nisus — Valamivel ritkább a héjánál. Fészket nehezen lehet megtalálni, melynek fő oka késői költésében rejlik. Egy fészket ismertem csak, mely 20–30 éves tölgyes-fenyvesállományban erdefenyőn, kb. 5 m magasan volt. 1974. V. 9-én öt friss tojás, később 6 tojás volt benne. A fiókák VI. 11-én keltek. Két hetes korukban azonban a három legnagyobb fiókát a fészek szélén találtam, elpusztulva. Ezeket valószínűleg a szülők ölték meg, és az egyetlen érthető magyarázat az esetre a táplálékhiány. Az öreg madarak nem győzték etetni a sok fiókát, és ezért a legtöbb táplálékot igénylőket (azaz a legnagyobbakat) ölték meg. Némelyik ezek közül ki is volt kezdve. Így az eredetileg 4 tojó, 2 hím fiókából 2 hím és egy tojó maradt meg, melyek július közepén kirepültek.

Buteo buteo — A leggyakoribb ragadozó madár a környéken. Télen kevés marad itt, az ekkor megfigyelt példányok egy része északról érkezett. Tavasszal február elején–közepén jelentek meg újra nagyobb számban. 1973-ban 6, 1974-ben 8 lakott fészket ismertem, a tényleges költések száma azonban ennél valószínűleg több volt. Legkorábban III. 20-án találtam kotló madarat. Rendszerint 3 fiókát repítettek, két fészekben azonban csak 1-et találtam. Ez utóbbi fészkealjok valószínűleg fiatal, vagy már túl öreg tojóktól származtak.

Buteo lagopus — 1973–74 telén 4–5 példány tartózkodott a mezőgazdasági területeken. Ezeket nap-mint-nap lehetett látni február végéig, amikor is elvonultak. Itt tartózkodásuk alatt (köpeteikből ítélve) szinte csak apró rágcsálókkal táplálkoztak.

Circus cyaneus — Kora tavasszal elvétve lehet látni egyes példányait, inkább hímeket. Néha zárt erdő felett is láttam keringeni, III. végén elvonnulnak.

Circus pygargus — 1974. V. 15-én találtam meg egy fészket az árterület szélén, félméter magas növényzetben, két tojással. Az öreg tojó időnként ülte a fészket, de még nem folyamatosan. V. 27-én a fészket üresen találtam, valószínűleg valamilyen kisemelő rabolta ki. Ugyanakkor a hímét növényi anyaggal a markában más irányba láttam repülni, lehet hogy már az új fészket készítette. Több költő pár nem volt a környéken.

Circus aeruginosus — Márciusban évenként láttam egy-két példányát, költési időszakban azonban csak egy alkalommal figyeltem meg.

Falco subbuteo — Két párat láttam mozogni ezen a környéken, egyik Litke, másik Nógrádszakál község határában költetett. Májustól augusztusig sokszor volt alkalmam megfigyelni a madarakat. Egy esetben az egyik példány két órán át (16–18 óráig) vadászott egy rét felett. Sok rovarot fogott, mindet röptében, 2–3 rávágással. Az elsővel rendszerint csak felzavarta a föld közeléből, és a második támadásnál fogta el. Röptében ette ki a markából, a végén pedig a madarékot (valószínűleg a kitines részt) elengedte. 1974 májusának végén a litkei pár egy ugyanez évben dolmányos varjú által már használt fészket foglalt el, a falutól 200–300 m-re, egy domboldalon lévő akácokban. A tojó VI. közepén kotlott is, de költésük valamilyen oknál fogva sikertelen volt (a fészket később üresen találtam).

Falco tinnunculus — Elvétve lehet csak látni, költési időben is ritka. 1–2 pár költet a környéken.

Tetrastes bonasia — 1973. III. 9-én láttam egy párat zárt, idősebb tölgyesbükös állományban, Rárópuszta (Nógrádszakál) közelében. Ezek valószínűleg itt is költöttek, mert később is láttam mind a kettőt. A helyi erdész szerint még egy pár tartózkodott a környéken.

Perdix perdix — Fészkelő, de nem gyakori.

Coturnix coturnix — Hangját többször hallottam a réteken és a vetésekben, felriasztani (és így látni) azonban csak egy alkalommal sikerült két darabot. Egyenletes fedettségben, de kevés van belőlük.

Phasianus colchicus — Mesterségesen is szaporítják, így sok van belőle.

Rallus aquaticus — 1972 októberében kaptam egy öreg példányt, erősen leromlott állapotban, melyet a Ipoly öntésterületén fogtak.

Gallinula chloropus — Szórványos fészkelő.

Fulica atra — Nagy számban él az Ipoly árterületének nád-sás borította részén. Itt rendszeresen fészkel is, a tavaszi ár azonban sokszor tönkreteszi a fészkeket. 1973-ban szabályos volt a költésük, 1974-ben azonban korai. IV. 24-én kelés előtt álltak a tojások, néhol már fiókák is voltak. Ezek közeltemre rögtön a vízbe dobták magukat, és ott a békalencse között mozdatlanul maradványok elbújtak, hogy alig lehetett megtalálni őket. Legfeljebb egy napos koruk ellenére is kiválóan úsztak. A fészkekben általában 7 tojás volt, de egy ötös és két nyolcas fészkeket is találtam. V. 27-i utam alkalmával még négy fészkekre bukkantam, melyekben erősen kotlott tojások, illetve kelő fiókák voltak.

Vanellus vanellus — Rendszeresen lehet látni a tocsogós részeken, költés után pedig a szántókon. Márciusban néha 80–100-ra is felszaporodik a számuk, később azonban csak elszórtan, vagy kisebb csapatokban látha-

tók. Valószínűleg az ártéri részeken költenek is, de fészküket nem találtam. *Charadrius hiaticula* — Két példányt láttam 1973. V. 24-én Szécsény mellett egy tocsogós réten, kis felületű nyílt víz szélén pihentek.

Limosa limosa — Az előbb említett területen és időben 8–10 darabot láttam belőlük, a madarak nászruhásak voltak. 1974. IV. 24-én Litke mellett az ártéren két pár tartózkodott.

Tringa totanus — Március végétől augusztusig rendszeresen lehet látni kisebb csapatait, melyek tavasszal a 30–40 darabot is elérik. Kis számban költ az Ipoly árterében, június végén kifejlett fiókáját találtam.

Larus ridibundus — Minden tavasszal megjelennek, 1974-ben pedig költöttek is a Litke melletti ártéren. Legkorábban II. 26-án láttam példányait, rendszerint azonban III. közepén érkeztek. 10–15 darabból álló fészkelepeket V. 27-én találtam meg, amikor a tojások már erősen kotlottak voltak. Később, amikor ismét megnéztem a telepet, nagy meglepetésemre a 2–3 hetes fiókákat egytől-egyig elpusztítva találtam (30–40 darabot). A fészkekben, vagy akörül heverték, mindegyiken egy-egy kis seb. Valószínűleg valamilyen ragadozó kisemlős pusztíthatta el őket. Hosszas keresgélés után egyetlen élő fiókát találtam a sás között megbújva, melyet meggyűrűzttem. Az elpusztított fészkek között már három utókötésű fészkealj is volt, friss tojásokkal.

Chlidonias niger — Tavasszal III. és V. között évente lehet látni pár darabot dankasirályok társaságában, melyek később elvonulnak.

Columba palumbus — Közönséges madár a területen. Egy megfigyelés érdemel csak említést, amikor is 1974 II. 9-én (!) egy 20 darabból álló csapatát láttam vonulni.

Streptopelia turtur, *Streptopelia decaocto* — Gyakori fészkelő fajok.

Cuculus canorus — Az erdős részek közelében szép számmal található, hangját a nyár folyamán szinte mindig lehet hallani. Többnyire a vörösbegyvet választja dajkamadárnak. Egy alkalommal egészen téglavörös színű példányt is láttam.

Athene noctua — A lakott területeken költ.

Strix aluco — Egy alkalommal láttam költési időben, nagyobb összefüggő erdő szélén. Fészket sokat kerestem, de eredménytelenül.

Asio otus — Minden évben költ 2–3 pár a kisebb erdőfoltokban épült szarkafészkekben. Fészkealja többnyire 5–6 tojás volt, a fiókákat azonban legtöbbször a falusiak kiszedték.

Caprimulgus europaeus — 1973. VI. 20-án láttam egy darabot Nógrádszakál közelében zárt, szálás erdőben, majd IX. 30-án még egyet Litke határában, egy fiatal tölgyesben.

Apus apus — Nyár végén lehet elszórtan látni néhány példányt.

Alcedo atthis — 1973. IX. 10-én láttam egy példányt a Dobroda-patak egyik hidjánál. Ez azonban csak kóborló példány lehetett, mert itt költési időben nem fordult elő.

Coracias garrulus, *Upupa epops*, *Jynx torquilla*, *Picus viridis* — Ritka fajok. *Picus canus* — 1973. IV. 4-én egy tojó példányát láttam a pilinyi erdőben. Nagyon ritka.

Dryocopus martius — Az ún. Varjas (litkei határ) környéki középkorú tölgyes állományban többször megfigyeltem. Fészkelése valószínű.

Dendrocopos maior, *Dendrocopos medius*, *Galerida cristata*, *Alauda arvensis* — Fészkelők.

Hirundo rustica — Költése minden évben rendszeres. Kedvező időjárás esetén, vagy a fészek pusztulásakor utóköltése van, ekkor VIII. elején repít. Néha ez az időpont kitolódik, mint például az 1974-es évben, amikor még IX. 4-én is több utóköltéses fészekben 1,5–2 hetes fiókák voltak. Lényegesen kevesebb van belőlük, mint a molnárfecskékből.

Delichon urbica — Sok van belőle, egy-egy falusi házban 6–8 fészek is található. Tojásai — némely szakkönyvvel ellentétben — nem tiszta fehérek, hanem fehér alapszínen kevés apró fekete pont van, melyek azonban víz hatására rögtön lemosódnak. Innen adódhat a tévedés, mert a preparált tojások sokszor tiszta fehérek. VIII. végén IX. elején gyülekeznek nagy csapatokban, néha a szokásostól eltérően nem villanydrótokon, hanem nyárfák koronájában.

Oriolus oriolus — Nyárasokban, akácokban gyakori.

Corvus cornix — A vetési varjakkal együtt, de külön is, nagy csapatokban jár, melyek néha 50 főre is felszaporodnak. Akác erdőfoltokban, nyár- és fűzfákon gyakori költőmadár.

Pica pica — A dolmányos varjúhoz hasonlóan sok van belőle. Fészkeit akácokban, kisebb erdőfoltokban, erdősávokban és bozótokban találtam, néha csak 2 m magasan.

Garrulus glandarius — Az erdős részeken elszórva költ.

Parus maior — Gyakori költőmadár. Egy alkalommal útszéli árokban, bádogdobozban találtam fészket. A hely közel volt a falu széléhez, párszáz méterre egy dombon pedig nagyobb erdőfolt állt. Ezeken a helyeken gondolom akadt volna természetes fészkelőhely is, ennek ellenére ez a pár a bádogdobozt választotta.

Parus coeruleus, *Parus palustris* — Fészkelők.

Parus ater — Ritka, költéséről nem tudok.

Aegithalos caudatus — Télen 10–20-as csapatokban lehet látni. Két fészket találtam, egyiket egy tölgy-csemete villás elágazásában 1,5 m magasan, a másikat egy kocsiút oldalában, a lelógó gyökerek között. Ez utóbbiban 12 tojás volt. Mindkettőt március második felében építették.

Sitta europaea, *Certhia familiaris*, *Troglodytes troglodytes* — Fészkelők.

Turdus viscivorus, *Turdus pilaris* — Gyakori téli vendégek, ilyenkor nagy csapatokban láthatók.

Turdus philomelos, *Turdus merula* — Gyakori költőmadarak.

Oenanthe oenanthe — Ritka.

Saxicola torquata — Gyakori fészkelő.

Phoenicurus ochruros — 1972-ben és 1973-ban Litkén, az erdőszert kertjében költött egy pár.

Luscinia megarhynchos — Gyakori fészkelő.

Erithacus rubecula — Gyakori költőmadár.

Locustella sp., *Acrocephalus sp.*, *Acrocephalus arundinaceus*, *Sylvia atricapilla*, *Phylloscopus sp.*, *Muscicapa striata*, *Prunella modularis*, *Anthus trivialis*, *Motacilla alba* — Költési időben figyeltem meg őket.

Lanius minor, *Lanius collurio* — Gyakori fészkelők.

Sturnus vulgaris, *Passer domesticus*, *Passer montanus* — Gyakori, közönséges fészkelők.

Coccothraustes coccothraustes — Telente 5–10-es csapatokban lehet látni, de költési időben is gyakori. Fészkeit gyertyán- és tölgyfákon találtam 4–5 m magasan, egyet egészen fiatal tölgyesben 2 m-en (mindet májusban).

Chloris chloris – Egy fészket találtam a litkei határban (Varjas) kb. 1,5 m magasan, fiatal tölgyfán.

Carduelis carduelis – A falvak út menti fasorain (főleg korai juhar és gömbjuhar) szép számmal költ, 2–6 m magasan.

Carduelis cannabina, *Serinus serinus* – Fészkelők.

Carduelis flammea – Ritka téli vendég.

Pyrrhula pyrrhula – Rendszeres téli vendég, egy-egy csapatban több tojó és 1–2 hím van. Utolsó példányait III. 26-án láttam (1973).

Fringilla coelebs – Rendszeres, de nem gyakori költőmadár.

Fringilla montifringilla – Rendszeres téli vendég, ilyenkor nagyobb csapatokban látható.

Emberiza citrinella, *Emberiza calandra*, *Emberiza schoeniclus* – Rendszeres fészkelők.

Érkezett: 1980. IX. 1.

dr. SOLTI Béla
Mátra Múzeum
H-3200 GYÖNGYÖS
Kossuth út 40.